

Zo was Loon

Vertellingen van Djang Smets

(Met de hand geschreven door zuster Marguerite Smets van Klooster Colen in het begin van de jaren '80 en uitgetypt door Mark Vanderbeeken in Januari 2017.)

Voorwoord

Ziehier hoe het kwam dat mijn vader, Jan Smet (geboren op 16 Oktober 1884), begon te schrijven onder de naam Lamme.

1. Onder de mobilisatie 1939-1940 gaf E.H.C. Ooms, toenmalig kapelaan van het gasthuis te Borgloon, een soldatenblaadje uit. Dit was bedoeld als binding voor de jonge mannen met hun thuis en de parochie. Doch het geestelijk woordje en de enkele berichten die het vermelden waard waren, boden amper stof om een paar bladzijden te vullen. Daar moest iets bijkomen. Maar wat? Zo kwam het dat onze pa, vriend van de kapelaan en schrijver van de werkliedenbond, met potlood begon op te schrijven wat hij aan "overgeleverde" vertellingen van Loon wist. Het meeste had hij als kleine jongen vernomen uit de mond van een oude man, Hanke (Johannes) Schaebergs. Het Kerstverhaal hoorde hij van directeur Jozef Billen. Nu had mijnheer kapelaan tekst genoeg om het blaadje vol te krijgen.
2. Het eerste verhaal haat geen titel meegekregen, enkel "Lamme vertelt".
  - a. Zelf heeft pa nog gespeeld op de brokstukken van de muur aan de Tongerse- of Steenpoort. Dat waren wel de laatste overblijfsels van de omwalling (Uitleg bij: "Eens stond er een windmolen").
  - b. De afspanning "In den Helm" was gelegen waar de Tongerse straat het smalst is en draait. Tegenwoordig is dat gebouw afgebroken. Djang Orij heeft het jaren lang bewoond. Het stond aan de rechterkant als met Loon binnen gaat, een vrij groot huis met ernaast een poort en een ruime binnenkoer. De helm boven de deur was gebleven tot het hele gedoe verdween (Uitleg bij: "Sage...").

- c. Kerstverhaal, hoofdstuk I
In die tijd was het geen zeldzaamheid dat iemand werd opgeknoopt. De galg stond tussen Loon en Wellen.
De kerk moet met zich niet voorstellen zoals die nu is. Want deze werd verscheidene malen vergroot. Alles wat nu priesterkoor is, bestond gewoon niet. Oorspronkelijk was de middenbeuk van nu de eigenlijke kerk. Zo is het mogelijk dat de mannen de spelende kinderen op de trappen konden zien als ze naar de sacristie gingen.
  - d. Op de motten werd vlas geroot. Daar was altijd water. Ten zuiden van de kerk lag nog een mot. Ook daar stond een mothuis en tot in de vijftiger jaren woonden daar twee huisgezinnen.
3. Geen mobilisatie meer: geen reden om verder te schrijven.
Toen in mei 1940 de oorlog uitbrak had pa reeds een flink stuk van een volgende vertelling met als titel "de klokkenluiders van Boeshoven". Ook dat verhaal beruste op zekere gegevens.
De buitenlieden van Boeshoven hadden te lang geluid voor één hunner doden, die bovendien niet erg kerks was. De geestelijkheid kwam hiertegen in verzet: ja, er kwam proces-verbaal van. De Boeshovenaren wonnen het proces vermits de toren op grond van de gemeente stond, en dus de kerk niet toebehoorde. Het gebruik om langer te luiden is gebleven tot rond 1950. Maar zelf wisten de mensen van Boeshoven niet meer wat het gebruik vandaan kwam. "t Is iemand van Boeshoven," zeiden de mensen als de doodsklokken langer luiden.
Onze pa heeft het verhaal echter nooit willen voltooien omdat de reden van zijn schrijven weg viel. Zelfs het begin hiervan is verloren gegaan. Jammer.

Eens stond er een windmolen

= *Zo was Loon* =

Weinig mensen van onze stad weten nog iets van hetgeen Loon vroeger geweest is en wat er hier zoal is voorgevallen.

Voorheen was Loon omringd van muren van vier meter dik, met aan de buitenkant diepe grachten waarin drassig, stinkend water stond. Vier poorten gaven toegang tot de stad: Graethempoort, Neerhempoort, de Wellenpoort en de Tongerse poort. Dezen werden, op een bepaald uur, 's morgens geopend en 's avonds gesloten. Wanneer de poorten gesloten en de wallen door de bezetting bewaakt werden, was het haast onmogelijk om Loon binnen te komen, zelfs voor een tamelijk sterk leger.

In die tijd was oorlog geen zeldzaamheid. Altijd roerde het ergens, de ene kasteelheer tegen de andere. Ook bestonden er toen benden krijgsvolk, met hun hoofdman, echte vechters, die zich verhuurden aan de meestbiedende. Deze huurlingen waren, als er ergens te vechten viel, een echte plaag voor de onbeschermden buitenlieden.

= *Soldaten binnen de muren* =

Op zekere herfstdag, door de nalatigheid van de poortwachter van de Tongerse poort, was het een ruiterbende van rond de driehonderd man gelukt binnen Loon te geraken. Zij waren van kop tot teen gewapend. Voorwaar een vieze toestand voor de burgers en heel moeilijk voor de overheid van de stad. Deze schavuiten waren van zin hier te overwinteren... En de overheid had te zorgen voor eten, drinken en huisvesting van de manschappen; en ook voor voeding en stalling van de paarden. Dan zou, bij akkoord, alles rustig blijven binnen de muren. Zou een der manschappen zich ongevoeglijk gedragen, dan mochten de burgers gaan klagen bij de hoofdman, iets dat toch niet veel baatte. Buiten de last van inkwartiering had de burgerij dan nog niet te veel te klagen. Erger was het met de hoeven en huizen buiten de wallen gelegen... waar elke nacht ergens gestolen of vermoord werd. Iedere dag kwamen dan ook buitenlieden hun beklag maken dat daar een van zijn mannen gestolen of gebrand had.

= *Kind van de mulder* =

Buiten de muren, op ongeveer driehonderd meter afstand van de Tongerse poort, in de richting van het huidige Gillebroek, stond een windmolen. In het molenhuis, dat er vlak tegenaan gebouwd was leefden de mulder met zijn vrouw en twee zonen. De oudste zoon, Cornelis, rond de vijfentwintig jaar oud, was kloek en sterk gebouwd, een echte reus, iemand met paardenkracht. Doch, jammer genoeg, deze jongen was achterlijk, soms grillig en koppig als een bedorven kind. Trouwens, Cornelis was niet anders gekend dan het "kind" van de mulder. Nochtans waren er twee levende wezens waar de jongen met hart en ziel van hield: zijn moeder en zijn hond, Mopke. Wat zijn moeder beval volbracht hij. Wanneer moeder zei: "Cornelis, doe dit, of dat", dan was zijn antwoord: "Ja, moeder, kind zal het doen."

Op zekere morgen kwamen een stuk of vijf van die soldeniers met hun lange zwaarden op de molen af om te zien of er niets te kapen viel. Recht trokken ze het molenhuis binnen. De moeder was bezig met het eten klaar te maken. "Kind" zat in de hoek met zijn hond. Deze laatste, niet gewoon aan dat lawaai, sprong op de mannen toe en beet ze in de benen. Ze schopten naar het dier, maar dit werd al kwader en kwader. Nu trokken de soldaten hun sabel en begonnen Mopke daarmee te bewerken. Moeder kwam tussenbeide en wilde het hondje redden, doch ze werd door de woestaards tegen de grond geslagen. Het "kind" dat tot dan toe verbaasd toekeek, zag thans zijn moeder en zijn hond aangevallen. Dat was te veel voor de arme idioot. Dol razend, zot, sprong hij op, greep een zware ijzeren staaf, waarmee de molenstenen verplaatst werden, en begon zo ongenadig op de huurlingen in te slaan dat er aanstonds een paar met verbrijzelde kop tegen de grond lagen. De overigen, niet kunnende weerstaan aan dat dwaas geweld, kozen het hazenpad. Cornelis, de uitwerking van zijn kracht ziende, liet niet af en vervolgde ze tot aan de stadspoort, terwijl zijn inmiddels toegesnelde vader en broer de twee verslagenen naar buiten sleepten. Bij de poort stonden een tiental mannen van de bende. Dezen, hun kameraden in gevaar ziende, trokken hun zwaarden en vielen de jongen aan. Maar de zinloze kende geen gevaar meer. Hij sloeg en schreeuwde als een bezetene. Toevallig waren in de buurt ook enkele

buitenlieden die waren komen klagen bij de hoofdman over diens nachtrovers. Dezen, het “kind” van de mulder in gevaar ziende, pakten wat ze krijgen konden en begonnen op de soldaniers te kloppen, blij wraak te kunnen nemen over de nachtelijke roof.

= *Heel Loon in oorlog* =

De huurlingen kregen het alzo te kwaad en trokken achteruit tot binnen de poort. Nu begon een gevecht dat zich snel uitbreidde. Gans de gemeente was seffens te wapen. Ook de burgers, dit gunstig oogenblik ziende om van die vreemde inkwartiering af te geraken, vochten al even hard mee: zo was heel Loon in oorlog. Waar Cornelis aan het kappen was met zijn hefboom, daar moest alles achteruit! Zonder dat hij het wist was hij een aanvoerder, zonder dat hij het besepte was hij een held. Hij brulde maar steeds “moeder” en “Mopke” en sloeg maar zonder opzien.

= *Bevrijding en wraak* =

De hoofdman van de bende, ziende dat het hier niet meer te houden was, zorgde dat paarden en mannen inderhaast buiten de muren waren. Ze trokken er vanonder en lieten een vijftigtal doden en gewonden achter. De overheid van het oude gravenstadje, verlost van die schavuiten, gaf bevel de poorten te sluiten en was besloten in het vervolg beter op te passen.

Intussen was “kind” door de stad blijven lopen met zijn hefboom tot hij op de duur uitgeput ten gronde zakte. Lieflijk werd hij opgenomen en verzorgd. Wat later van hem geworden is, zegt de geschiedenis niet. De oude molenaar dorst in het molenhuis niet blijven bij nachte. Iedere avond trok hij met zijn gezin binnen de stadsmuren en overnachtte bij een familielid.

Maar goed ook. Kort nadien zag men 's nachts de molen in vlammen opgaan. De soldaten hadden zich gewroken. Zo verdween de windmolen, misschien de enige van Loon. Ze is nooit meer heropgebouwd geworden.

Sage van de afspanning “In Den Helm”

'n Afspanning was 't van goede faam
“In den Helm”, zo was de naam,
baas Anselmus hiet de waard
goed gemutst en steeds bedaard.

Doka lief, dat was zijn vrouw,
aan haar plichten steeds getrouw
en ook altijd heel content
van Anselmus, haren vent.

Lamme Joris was de knecht.
(op zijn benen niet heel recht)
braaf en goed, doch één gebrek:
om te drinken – altijd trek.

Was in de kelder iets te doen
- hetzij vóór of na de noen -
wou de baas steeds dat hij floot
anders dronk hij als een goot,

Iederen dag, rond zeven uur
kwam: schepen Nolen, 'n geuur,
't baaske uit de weverij
en de koster, felle kaarters, alle drij!

Dan kaarten zij met hunne vier;
't was maar om een potje bier
toch ging het er zo heftig toe
als ware het om ene koe!

Zo duurde 't spelen met de kaart
'lijk alles duurt hier op dees aard':
tot er komt een einde aan...
Eveneens is het hier gegaan.

Op zek'ren avond dan, helaas!
ontbrak de kleine weverbaas.
Met drieën konden zij niet spelen,
zo zaten zij zich te vervelen...

De schepen werd er knorrig van!
“Verdomme! Kwam er toch een man,
- al was 't iemand uit de hel -
we moeten spelen toch ons spel.”

Na korten tijd verschijnt een vent
door geen mens alhier bekend;
een kaarter, ja, een vierde man.
Nu, vooruit, aan het spelen dan!

Dra was het spel in volle gang
ze vertrouwden het niet lang
- was me dat een rare klant -
't Spel veranderd' in hun hand.

Ook de baas vond het niet pluis...
er was iets gaande in zijn huis...
Bukkend om een kaart die viel
ontdaan ontwaard' hij zijn ziel.

Dat die vent die voor hem zat
echte paardenpoten had!
Van verbazing overstelpt
riep hij: “Heilig Maria, help.”

De vreemdeling springt dan omhoog
vonken schieten hem uit 't oog;
Rook komt hem uit neus en mond,
vloekend stampt hij op de grond.

“Die naam komt niet te pas, ik zeg,”
riep de vreemde, ik moet hier weg.”
En door een gebroken ruit
wipte hij vlug de kamer uit.

De koster keek nu heel verwoed:
“schepen, wat affront g'ons doet!
Moest ge ook door uw vloeken
den boze hier verzoeken...”

Ze wisten dat de boze geest
hun vierde kaarter was geweest,
want heel het huis, na zijn vertrek,
rook naar solfer, vuur en pek.

Of men alles openzette
't kon het stinken niet beletten...
Dat duurde zo'n hele tijd,
die geur geraakten ze niet kwijt.

In de kelder, 't ergst van al
waar Joris menig slokje stal,
daar was al die goed drank
gans bedorven door die stank.

Er kwam toen uit een ver abdij
een monnik in een bruine pij,
om den boze te bezweren
en de vuile stank te weren.

Een ton vol water vers gewijd
werd door 't ganse huis verspreid
Dit was afdoende, zo het scheen,
alles werd weer als voorheen.

De waard, op kaarten zo verzot,
verloor hierdoor zijn best genot,
't ging hem niet meer als voorheen.
Nooit en kaarte hij niet meer.

(Op rijm gezet door Djang Smets)

Loons kerstverhaal

Tegen de noordelijke walmuur aangeleund, stonden verscheidene kleine, met stro bedekte huizen. In een der hutten, het waren maar lemen kruchten, woonde Wanne, een weduwe met haar drie kinderen.

Armoedig was het er. Vroeger waren ze gelukkig, toen Geert, de echtgenoot en vader, nog leefde. Doch deze was sinds elf maanden dood en begraven. Geert was een lustige kerel, doch goede huisvader. Ook was hij een fijne boogschutter. Twee jaar na elkaar had hij de oppervogel afgeschoten en werd daardoor keizer van de gilde.

Geert telde veel vrienden. Edoch, hij had ook zijn benijders; onder andere Walter de zoon van de brouwer, een eersteklas flierefluiter. Deze was ook een goed schutter, maar had het nooit kunnen halen tegen Geert. Op zekere dag dat het feest was in het gildehuis, kwam er een hevige ruzie, uitgelokt door de brouwerszoon. Deze had Geert gesard en uitgedaagd. Geert die anders geen vechtersbaas was, gaf Walter een geweldige vuistslag, met het droevig gevolg dat Walter drie dagen later stierf.

Geert werd aangehouden en tot de galg veroordeeld. Zo kwam zijn vrouw met de drie kinderen allen te staan, beladen met de schande en het misprijzen van bijna gans de bevolking. Maar Wanne was een moedige vrouw. Geert had in zijn drift een kwade slag geslagen, zonder inzicht om te doden. Wie daarom haar en haar kinderen mispree... liet ze voor hetgeen ze waren. Ze hoefde niemand iets te vragen, ze kon werken. En zo kwam het dat deze vrouw iedere dag twaalf uren in de weverij ging werken. Van 's morgens zes tot 's noens twaalf. Dan had ze tijd om gauw naar huis te snellen en wat te eten en de kinderen te verzorgen. Dan terug in allerijl en werken tot 's avonds laat...

* * *

Het is 24 december. Die morgen heeft het geweldig gesneeuwd en het sneeuwt steeds door dat horen en zien vergaat. Na de middag komt Jan, de voerman, met de diligentie de stadspoort binnengereden. De paarden zijn bekaf. Het is met veel moeite dat Jan ze de zware wagen tot aan de afspanning "De Gouden Leeuw" kan doen trekken. Op het voorplein wordt halt gehouden. Jan helpt een

rijk geklede dame en een juffer uit de postkoets stappen. Bij dit gezicht komen waard en waardin een handje toesteken om koffers en dozen te helpen ontladen. De stalknecht is seffens behulpzaam bij het uitspannen van de paarden. Waard en waardin zijn doende om het de rijke lui gemakkelijk te maken. Stoelen worden bij de warme haard geschoven "wan' het is toch zo'n guur weer," besluit de gastvrouw.

"Jan, jongen", zegt de waard bij het binnenkomen van de voerman, "da's een weerke, hé? Zo heb ik het van heel mijn leven nog niet weten sneeuwen. Ik geloof wel dat gij voor enkel dagen hier zult vastliggen."

De vreemde dames vinden het spijtig dat ze niet verder kunnen, ze wilden de kerstdagen op hun buitengoed doorbrengen. Maar tegen het weer is niets te doen. Ze troosten zich bij de gedachte dat het hier toch nog stukken beter is dan in die wagen; want dikwijls liepen ze gevaar in deze of gene sloot terecht te komen.

* * *

In de hut van Wanne ziet het maar kouwelijk uit. Klein Grietje ligt te wenen op haar strozakje, en Truitje heeft last van Hans die steeds maar naar moeder vraagt.

Rond zes uur ('s avonds) komt Wanne binnen. 't Is donker en koud in de hut. De vrouw maakt wat licht en houdt zich bezig met de kleine die steeds te jammeren ligt. Hans vraagt of moeder niets meebracht. "Neen", zegt ze, "moeder moet voor Grietje zorgen, morgen krijgt ge wat lekkers." Wanne maakt wat vuur om de gerstepap op te warmen, waarvan zijzelf en de kinderen wat eten. Dan zegt ze tot Truitje: "Nu moet gij en Hans maar gauw 't bedje in; Grietje zal nu wel slapen. Morgen breng ik u een stuk lekkere koek. En goed slapen nu..."

Het is donderdag vandaag. Dus komen er drie heiligendagen achtereen. Wanne zal dus tot deze nacht twaalf uren in de weverij werken om nog een paar stuivers te verdienen. Ze kan ze goed gebruiken.

Nadat ze een paar uren weg is begint Grietje opnieuw te jammeren en kleine Hans wil maar niet slapen. Truitje vertelt dan, zoals vader zaliger altijd deed, over schone kastelen met hoge vensters en een dak van schaliën waar

het niet doorregent en waar een schone juffrouw is die muziek maakt en van alle lekkers geeft. “En later,” zegt ze tot besluit, “dan ga ik ook op zo’n kasteel wonen.” Doch al wat ze vertelt heeft geen vat op kleine Hans die maar steeds moppert: “Wanneer komt moeder?” En Grietje die maar steeds jammert.

In het holst van de nacht wil Hans maar altijd het bed uit, naar moeder. Wat Truitje ook doet, het helpt niets. Het gejammer van Grietje verandert nu in een zacht gekreun en Truitje denkt dat het kind gauw zal slapen. Hans is uit zijn bank gekropen, nu moet zij wel volgen.

“Kom, Hans, doe uw klompjes aan en uw jasje, we zullen naar moeder gaan.” En beide stumpers stappen hand in hand, de koude nacht in, zonder de deur te sluiten. Het heeft opgehouden met sneeuwen. De lucht is helder geworden. Nu vriest het dat het kraakt. Tot aan de knieën stappen zij door de sneeuw. Het gaat zó langzaam... Waar naartoe? Ze gaan moeder tegen... Arme kleinen...

* * *

Een paar jaar gelden was koster Dams te middernacht wakker geworden, daar hij zich voelde stikken. Heel de kamer was vol rook. Hij wilde zijn vrouw wekken, doch deze had reeds het bewustzijn verloren. Met moeite bracht hij haar buiten. Hun kind, Toontje, was nog in de slaapkamer. Hij haastte zich het brandend huis wee in om zijn kind te halen.

Helaas, het was te laat. Toontje was reeds verstikt en gestorven. De kosterin, zoals de mensen haar altijd noemen, is sedertdien ontroostbaar. Ze tracht tevergeefs naar een opvolger van haar Toontje. Dat jaar stond er in de kerk van Loon geen kerstkribbeke, want het was in de vlammen gebleven. Een omhaling in de stad bracht echter genoeg op om een nieuw stalleke en nieuwe beelden te kopen. Ieder jaar, daags voor Kerstmis, was het de kosterin die de kerstkribbe in de kerk klaar zette en het versieren ervan was ook haar werk. Dan vergoot de vrouw hete tranen en vroeg telkens troost aan het Kindje Jezus in haar droevig lot. Vandaag heeft zich dat hartroerende schouwspel weer afgespeeld. Wenend heeft de brave vrouw het stenen Kindje in de armen genomen en het gekust, juist als eertijds haar zoontje.

Deze nacht is de koster rond half twaalf met zijn helper naar de kerk gegaan en heeft twee

grote vetkaarsen ontstoken. Met zijn maat is hij naar het klokhuis gegaan om te luiden voor de kerstnachtmis. Een poosje later, als de kaarsen op het hoogaltaar moeten ontstoken worden, vinden de twee mannen op de trappen van het altaar twee kinderen zitten: één met het Kindje Jezus op de schoot, het ander spelend met een van de lammekes.

Dat was nu een aardig geval voor die mannen. Ze wisten niet hoe het aanleggen met die kleuters, die begonnen te huilen en hun schatten niet wilden afgeven. De koster kwam op het gedacht om zijn vrouw erbij te halen, die toch beter met kinderen om kon. Veel moeite heeft die dan ook niet om alles op zijn plaats te zetten en de twee schamel geklede stumperds mee naar huis te nemen, hun wat lekkers belovende. In de warme huiskamer van de koster zijn de kleinen dan ook heel gauw op hun gemak. Ze krijgen warme melk en een stuk heerlijke kerstkoek. De kosterin heeft kleine Hans op de schoot genomen en als de gelukkigste ter wereld, sluimert hij in. Ook Truitje, in de grote zetel bij de haard gezeten, valt in slaap.

* * *

In de kerk is de mis bijna ten einde. Stil en ingetogen bidden de gelovigen. In de kerstmis voelen de mensen zich weer godvruchtig, hun gebed is inniger dan anders. Zo’n soort geheimzinnigheid doordringt hen.

In deze stilte wordt plotseling de kerkdeur opengeworpen en valt met een bons terug toe. Op hetzelfde moment vervult een waanzinnig schaterlachen heel de kerk. Een vrouw met een dood kindje in de armen gaat midden door de kerk en steeds lachend roept ze: “Kosterin, het is niet verbrand, het Kind van de krib, ik heb het gered...” Die vrouw is Wanne, ze is krankzinnig geworden. In haar huisje had ze haar twee oudste kinderen niet gevonden en Grietje lag bevroren op haar strozakje. Dat was te veel voor de arme vrouw en waanzinnig ijlt zij naar buiten met haar dode kindje om in de kerk terecht te komen.

Met ’n weinig moeite wordt Wanne naar bed gebracht. Ook heeft ze haar dode kindje afgestaan. Ze lacht steeds gelukkig daar ze waant het Kindje Jezus van de kosterin gered te hebben.

Bij de koster zit diens vrouw nog steeds met de kleine Hans op de schoot en Truitje zit slapend aan de haard. Wanneer de koster zich naar

huis spoedt om te zien wat er gebeurd is, vergezelt hem de priester die de nachtmis opdroeg en ook de rijke dame en haar dochter zijn bij hem. De priester zucht: "Amer kleinen, wat zal er van u geworden?" Met ogen stralend van geluk roept de kosterin: "Maar ik houd hem, hij is van mij." En driftig zoent ze kleine Hans, die er niet eens van ontwaakt. "Goed zo," beaamt de koster: "Wat dit kleine meisje betreft," zegt de vreemde dame, "indien men het toelaat, neem ik haar me; dan heeft mijn Kristine ook een speelkameraad." Van blijdschap klapt de jonge juffer in de handen. Ze zet zich beschermend naast Truitje neer.

En zo werden die kerstnacht veel mensen gelukkig. Vrouw Wanne kan niet ongelukkiger

maar ze weet het zelf niet meer; ze lacht steeds in haar waanzin. Truitje zal in een groot huis wonen met hoge vensters, waardoor zij 's nachts de sterren kan zien, en waarop een goed schaliedak ligt waar het nooit doorregent. Kleine Hans heeft een liefhebbende moeder gekregen. Bovendien heeft de koster nu een plaatsvervanger voor zijn zoontje. Het kleine Grietje is 'n engeltje in de hemel!

De goede oude priester heeft bij het aanschouwen van dit alles, tranen van aandoening in de ogen en stil lispelt hij:

"Vrede op aarde aan de mensen van goede wil."

De Motmannen

= *De Sittardkluis en het Mothuis* =

Op omtrent een half uur gaans van de Wellenpoort, langs de weg naar Wellen, toentertijd geen schone rechte steenweg, maar een aardeweg met diepe karrensporen, waar het bij wintertijd en slecht weder dikwijls onmogelijk was om te voet door te geraken, daar stond een kapelleke met daarnaast een kluis, genaamd: Sittardkluis. In deze kluis woonde een kluizenaar en deze onderhield het kapelleke. Hij moest leven van de milddadigheid der gelovigen die daar op beevaart kwamen, en bescherming afsmeekten aan de Heilige Gertrudis tegen: ratten, muizen en soortgelijk ongedierte.

Een paar honderd meter verder, meer de diepte in, stond een huis: half een boerenhuis, half kasteel, met aan één kant een zware vierkanten toren. Dat gebouw was de Sittardmot.

Op het mothuis nu, woonden drie mannen, een vader met twee zonen. Drie rare en brutale gasten, die zo het scheen leefden van de jacht en de visvangst. Rond het mothuis was het al poelen en venen, met lis en riet, zeer visrijk. Paling was er zeer veel en ander waterwild bij de vleet. De motmannen, zoals het volk van Loon hen noemden, kwamen heel zelden binnen de muren van de stad. Juist af en toe om het overschot hunner vangst te verruilen of te verkopen. Veel vertrouwen hadden de burgers niet in de motmannen.

Men wist wel niet met zekerheid of ze kwaad deden, doch nu en dan werd er een laattijdige reiziger langs de weg uitgeschud. Ja, zelfs was er al eens een lijk langs de weg gevonden. Doch in die tijd liep er meer slecht volk langs de wegen. Het bleef steeds bij gissingen. De mensen fluisterden wel "De motmannen", maar hardop durfde niemand iets zeggen. Men vreesde die mannen.

Op zekeren dag trokken schout en baljuw naar Sittard: er waren vermoedens op de motmannen. De nacht tevoren hadden inbrekers gepoogd een hoeve te plunderen in de omtrek. Doch de bewoners hadden de dieven kunnen verjagen. Het waren er juist drie. Ter plaatse aangekomen konden de heren geen bewijzen vinden. Vooraleer onverrichter zake terug te keren, gingen baljuw en schout bij de kluizenaar, om deze te ondervragen over het doen en laten van zijn burenen. Het leek de mannen der wet, dat de kluizenaar meer wist dan hij eigenlijk durfde vertellen. Maar daar het dien dag te laat was om verder te onderzoeken, zouden ze er eerst een nacht over slapen. Helaas, toen de schout met zijn ijzeren mannen de volgende dag terug kwamen, vonden zij de arme kluizenaar doodgeslagen, midden in zijn kluis. Alle huisraad lag stuk en wat waarde had was verdwenen. Ook in het kapelleke waren de boosdoeners geweest: alles was gebroken, vernield en meegenomen wat draagbaar was. Ook het beeld van de beschermheilige, op

doek geschilderd, was weg. Het was een zeer schone afbeelding van Sint Geertrui in gezelschap van een behoorlijk aantal ratten en muizen. Toen de schout in het mothuis kwam, vonden ze daar het kot leeg. De motmannen waren de gaten uit.

Zodra het nieuws in Loon bekend werd, heerste een grote ontroering onder de vrouwen en met jammerde over de arme kluizenaar. Met de mannen was het anders: die waren woedend op de motmannen. Nu wist men van alles te vertellen over die deugnieten. De tongen gingen hun gang! Die bandieten moesten al lang gehangen geweest zijn; ze hadden 'dit' en 'dat' en nog veel meer op hun kerfstok.

= De spooktoren =

Doch de tijd die alles brengt en alles ook weer laat vergaan, ging ook hier overheen. Men sprak nog wel eens van de Sittardkluis of the Sittardmot, doch heel het geval geraakte stilaan in de vergetelheid. Een andere kluizenaar kwam er niet. De kluis en het mothuis bleven onbewoond.

Veel jaren gingen er overheen. Kluis en kapel vielen in puin en ook het mothuis was ingestort. Allen de toren die van stevig metselwerk was, had de tijd getrotseerd en stond nog stevig op zijn grondvesten. Het dak nochtans was erg versleten. Nu was het een ander liedje: het spookt op de toren! Bij avond zou niemand op vijfhonderd meter van de toren hebben durven voorbij gaan. De vertelsels die in de herbergen en gasthoven de ronde deden, waren de ene al griezeliger dan de andere. Op winteravonden werden rond de haard allerhande spookgeschiedenissen verteld. De één had vlammeke gezien, een ander een gedaante als die van de kluizenaar, weer een ander had in de spooktoren geweldig horen jammeren.

Op een middag, rond de jaarmarkt (de jaarmarkt van Loon was in die tijd heinde en ver bekend), zaten vier paardenkooplui in het gasthof "De Gouden Leeuw". Daar was de waard aan 't vertellen over de spooktoren. De vreemde kooplieden lachten om al die vertelsels. De waard maakte zich kwaad. Het ene bracht het andere bij, tot ten laatste een weddenschap werd aangegaan voor een hele ton bier. De kooplui hielden vol dat ze een

hele nacht op de spooktoren gingen doorbrengen.

Bij valavond trokken deze vier vieze gasten, ieder voorzien van een stoop wijn en het nodige om te eten en te kaarten, naar de spooktoren. De waard uit "De Gouden Leeuw" had die nacht geen oog kunnen toedoen van ongerustheid over zijn klanten. Hij wenste die weddenschap naar de duivel... Bijzonder daar de vorige avond een der schepenen hem een duchtige uitbrander had gegeven. "Van zulke weddenschappen komt zelden iets goeds voort," wou de schepenen hebben. Zijn buurman, de dikke baas van de brouwerij "In de Klok" had er wel mee gelachen, zeggende: "Zulke vier struise venten lijkt die kooplui zullen niet gauw kwaad kunnen, er durft immers geen spook op hen afkomen." Doch de bezorgde waard kon geen oog sluiten.

Eer de zon in de lucht was kroop hij reeds uit de veren. Hij ging zijn stalknechtje, een vijftienjarige jongen, wekken. "Sta op, Doriske, ge moet me vergezellen." Slaapdrongen kwam de knecht naar beneden. De waard liet hem de tijd niet om te eten. Beiden gewapend met een ferme knuppel, trokken de Tongerse poort uit, om langs een omweg tot de spooktoren te geraken. Maar zohaast de knecht gewaar werd waar de baas naar toe wilde, was hij met geen tien paarden meer te houden. En alles wat de waard beloofde of deed, Doriske spartelde tegen om eindelijk op een draf terug te lopen tot binnen de poort. Alleen durfde de waard ook niet naar de spooktoren. Daarom viel hem niets anders toe doen dan terug naar huis te keren.

Toen hij thuis kwam, was hij zeer verbaasd twee van de kooplui in de gelagkamer te vinden, bezig met de ene kroes bier na de andere binnen te gieten. Gonneke, de meid, had werk om hen te bedienen.

"Waar zijn uw kameraden?" was 't eerste dat de waard aan hen vroeg.

"Loop naar de bliksem," zei een der kooplieden, "wij gaan slapen." En wat de waard ook vroeg, hij kreeg geen antwoord. De kooplui waren kwaad. Hun kleren waren bemorst en gescheurd... Toen ze naar hun goesting genoeg bier gedronken hadden, trokken ze naar bed en lieten de waard zo slim als hij was.

Dat was nu een geweldige historie! Eer het middag was, wist heel de stad van de weddingschap, van het verblijf op de spooktoren en... dat de twee andere mannen zeker vermoord of verwurgd waren. Weldra verscheen ook de schout in de afspanning om te horen wat van heel de geschiedenis waar was. De slapende kooplui moesten, goedschiks, kwaadschiks, naar beneden komen om verhoord te worden.

Volgens de schout kon opmaken uit de verklaringen die hij kreeg, had de zaak een heel gewoon verloop gehad. De vier kooplui waren naar de toren gegaan, na reeds veel bier gedronken te hebben en elk van hen nog voorzien van een stoop wijn. Ze hadden gekaart, het ene koppel had van het andere een hele hoop geld afgewonnen. Doordat ze verhit waren van de drank, kregen ze ruzie die eindigde in een nietsontziende vechtpartij. Zo wilden ze met elkaar niet meer te doen hebben. Dus trokken twee mannen weg van de spooktoren, zonder nog terug te keren naar het gasthof "De Gouden Leeuw". Nadat de schout vertrokken was betaalden ook de kooplui en trokken er eveneens vandoor.

Wat de bevolking aanging, deze nam de zaak niet zo eenvoudig op als de schout. Want "Doris" had 'dit' gezegd en "Gonneke" had 'dat' gezegd. Stien van de bakker had er nog veel bijgevoegd, wat ze wist en wat ze niet wist... En zo bleef de geschiedenis duren en werd al groter en groter.

= De zwarte man =

Enkele weken na dit voorval werd Walter, de wachter van de Nerempoort, uit zijn slaap gewekt door een geweldig lawaai boven op de poort, aan de buitenkant. Slecht gemutst kroop hij uit zijn bed om te vernemen wat er toch gaande was.

"Schei uit met lawaai maken, voor vijf uur morgenvroeg wordt niet geopend." Maar wat de wachter ook schreeuwde, deze die aan de buitenkant stond hield maar steeds aan met op de poort te bombarderen en in een vreemde taal te roepen waar Walter niets uit verstaan kon: "Caramba, Liabolo" enzovoorts. Het enige woord dat de wachter verstond was drossaard, wat de bezoeker driemaal noemt.

Walter wist niet wat aanvangen. Het regende en met zijn blauwe kiel aan drong de nattigheid door tot op z'n hemd. De poort

openen mocht hij in geen geval. Nu, wat aanging de heer drossaard, wel die woonde toch maar op een honderd schreden van de poort af. Hij zou die gaan opkloppen en vragen wat hij doen moest. Toen hij dan bij de heer drossaard aanklopte, werd er boven een venster open getrokken. Het was de drossaard zelf die vroeg wie hem in het midden van de nacht moest hebben. Toen Walter hem vertelde wat er gaande was en dat die vreemde niet wou ophouden met kloppen, vroeg de drossaard of hij de naam niet wist van de bezoeker.

"Ik versta hem niet, heer drossaard, maar ik meen te verstaan dat hij naar u vraagt. Verder roept hij "diaboli" of zoiets; is dat misschien zijn naam?" Als de drossaard dit woord hoorde sprak hij seffens tot de poortwachter: "Ik kom, Walter!" Na enkele minuten waren beiden aan de poort. Toen zei de drossaard een paar woorden in een vreemde taal waarna buiten een blijde uitroep klonk.

"Doe maar open, Walter, ik neem alle verantwoordelijkheid op mij." De poortwachter was nu toch wel benieuwd wat voor gast er zou binnenkomen. Toen hij de poort nog maar op een kier duwde, werkte er zich een lange vent door, waar Walter niets aan zien kon dan een lange Spaanse kapmantel. De kop van de vreemde stak er bijna geheel in en 't onderste punt van een degen was nog juist zichtbaar. De drossaard nam de bezoeker mee naar zijn woonst na een "Goede nacht, heer drossaard" – "Goede nacht, Walter."

De poortwachter dacht in zijn eigen: ik ben benieuwd wat voor iemand de drossaard nu heeft laten komen. Zeker weer een van die mannen die hem moet helpen bij het opsporen van een of andere moordzaak.

's Anderendaags wist heel Loon dat bij de drossaard een rare type gelogeed was; nog groter dan Vinus de smid, en veel zwarter ook; met zwarte glimmende ogen en een pluim op zijn hoed. 's Middags kwamen veel jonge mannen op de Klappoel zien naar de vreemde man die zich oefende met zijn degen, waarmee hij een eersteklas baas scheen te zijn. Ook mochten drie, zelfs vier jonge mannen tegen hem schermen met een stok; nooit konden ze hem raken. Hij zelf sloeg hen ieder op beurt op de billen dat het kletste, om hen

vervolgens alle drie of vier de stok uit de hand te slaan en dan heen te gaan.

“Die vent gaat met de duivel om,” zei Trees de oude spinster, “ge moet zijn ogen eens bezien – Denk eens na, Walter, de wachter, heeft gehoord dat hij zich ‘Diabolo’ noemde en Zanderke, de secretaris van de rederijkerskamer ‘De Goudbloem’, heeft gezegd dat dit ‘duivel’ betekent.” Heel zeker was het niet pluis met die kerel.

= *Heksen en katten* =

Op een namiddag hielden de twee burgemeesters en de schout een vergadering ten huize van de drossaard, ten einde iets te vinden om de bijgelovige schrik van de bevolking te doen ophouden over de spooktoren. Want in deze toestand, in deze omstandigheden, was de ruïne van de Sittardmot een schuil- en verzamelplaats voor allerlei boosdoeners tot het beramen van allerlei schelmstukken. Die avond was Michelleke, de wachter van de Wellenpoort verwonderd dat de heer drossaard, vergezeld van de zwarte man, nog naar buiten ging, met het bevel niet te sluiten voor hij terug binnen zou zijn. Die avond had Michelleke het grote woord in de herberg “De Engel”, waar hij vertelde dat de zwarte man, moederziel alleen in de spooktoren en onderzoek ging instellen. En dat bij volle nacht! Dat moest hem niemand zeggen: dat was geen gewoon mens!

Ook waren er ’s anderdaags verscheidene nieuwsgierigen die meetrokken met schout en drossaard om te zien hoe het gevaren was met de zwarte man in de spooktoren. Niemand kon

zijn ogen geloven, toen ze daar aangekomen, de vreemde man in levende lijve op de drempel zagen staan, met voor zijn voeten twee dode katten liggen. Lachend vertelde de Spanjaard aan de drossaard wat er gedurende de nacht was voorgevallen. En deze vertaalde het voor de burgers die er gapend bijstonden.

De spooktoren was een goed toevluchtsoord voor duiven en ander gevogelte, die er ’s nachts kwamen nestelen. Roofzuchtige katten, belust op malse brokjes, kwamen er jacht op maken. En de zwarte man had zich vermaakt en de tijd verdreven door er enigen met zijn degen te doden.

Dit was nu al te simpel voor de bijgelovige burgers en hoofdschuddend keerden allen terug naar Loon. Die zwarte man en die katten... Dat was toch een raar geval... En wat hun gezegd was konden ze toch zomaar niet geloven. Veel werd er over gesproken in huizen en herbergen. Vooral toen een paar dagen later Peerke, de liedjeszanger, wist te vertellen dat in een naburig dorp twee vrouwen vermist waren. Toen sloeg hun verbeelding weer heel op hol, ge moest de tongen horen... Er werden histories over heksen en katten verteld, nog veel erger dan vroeger.

Nu wist de stedelijke overheid niets anders meer te doen, om al die zotte praat te doen ophouden, dan de oude toren te doen afbreken. Wat kort daarop gebeurde. Tot in de grondvesten werd de toren afgebroken. Alzo verdween het ene stuk na het andere, dat weleer behoorde tot het oude Loon.

Dit waren vertellingen met ergens een grond van waarheid in; wat plaats en gebouwen betreft heel zeker. “Zaoge” [Sages] zijn puur verzinsels – zoals als sprookjes maar toch een ander genre.

De twee kruuf van de Klappoel

Een zaôg – ongeschreven maar verteld

Te Loon op de Klappoel leefden eens twee kruuf [meervoud van bultenaar]. Hun huisjes stonden naast elkaar en van lieverlede waren ze vrienden geworden. Ze hadden allebei ene ‘kroef’ en ze waren alle twee muzikanten.

De ene hete Fee [Felix], één van de plezierige kerels die, spijs hun handicap, toch nog

vreugde beleven en kunnen doorgeven. De andere, Toon geheten, had een moeilijk karakter, kon het niet verdragen dat hij met die kas op zijn rug moest lopen... En toch zou niemand hem daarvan ooit afhelfen. Deze Toon speelde viool en dientengevolge waande hij zich heel wat deftiger dan Fee.

Op zekere dag, dertien mei en die dag viel op een vrijdag, was Fee de kermis gaan opluisteren in Grootloon. De boeren hadden plezier gehad, ze hadden gedanst met de boerinnenkes en hun speelman getraakteerd op menige pot schuimend gerstenat. Eens de meeste gasten naar huis, vertrok ook Fee. Maar als hij aan de broeders kwam (nu college) overviel hem een loomheid in de benen.

“Ik zal me hier even tegen de muur van de speelplaats zetten,” dacht hij, “dat gaat zo weer over.” Te Loon op het stadhuis sloeg het juist twaalf uren.

Opeens was het alsof hij opgepakt werd en 't volgend moment was hij in een grote zaal waar het precies feest was. Maar het viel onze vriend wel op dat er niets dan vrouwen aanwezig waren. Vrouwen, allemaal in de chicste kleren. Toen kwam een van die dames naar hem toe en vroeg: “Speelman, zoudt ge zo goed willen zijn voor ons te spelen vanavond. We zullen u goed belonen.” “Met veel genoeg,” antwoordde Fee, maar in zijn eigen dacht hij: 't lijkt wel een “heksensabbath”, doch vermits ik nu toch eenmaal hier ben zal ik maar meedoen en leute maken. Het wás inderdaad een heksensabbath! Maar de muzikant speelde op zijn pierekast de mooiste walskes die hij kende. De heksen dansten en lachten en hadden plezier als kleine kinderen. Wel gebeurde het dat Fee een van de vrouwen speciaal ‘in de mot’ kreeg en deze, dit bemerkend al dansend aan hem voorbij kwam en met een lieve glimlach vroeg: “Speelman, kent ge mij?” Dan antwoordde Fee iets van: “Nee, nee; maar nog nooit zag ik iemand met zulk lief mondje.” Waarop de heks giechelend verder danste. Nee, nee hij kende niemand... alleen, nu ja, Beth van de Oude Berg, had hij opgemerkt en Trees van Gothem en Lewis van Niel, maar dit was hij toch niet verplicht te zeggen...

“Aan tafel, allemaal aan tafel!” werd er plots geroepen. Onze speelman legde zijn pierekast neer en hij moest met de heksen mee eten. Wat was dat allemaal lekker!! In geen jaren had hij zulke fijne, buufkes tussen de tanden gehad. En wat meer was, er was genoeg, hij moest maar niet verlegen zijn, werd hem gezegd. Fee dankte minzaam, at en dronk, doch niet buitensporig.

Toen iedereen goed gegeten had, kwam de dame die hem gevraagd had te spelen (zij was kennelijk de aanvoerster van de groep); ze boog

met de woorden: “Speelman, ge hebt ons veel plezier gedaan met voor ons te spelen, nu gaan we u belonen, zoals ge dat verdient.” “Niet nodig, niet van doen, madame, ik heb goed gegeten en gedronken; ik ben al ruimschoots beloond...” Maar zie, daar kwamen twee heksen naderbij, de ene met een schotel, de andere met een groot slagersmes. Fee dacht dat zijn laatste uur alreeds geslagen had, maar terwijl zijn hart bonsde, probeerde hij door te glimlachen die twee op afstand te houden. Doch eer Fee goed wist wat er gebeurde was zijne kroef (bult) afgesneden en lag die op de schotel.

Plots was alles donker rondom hem. Op het stadhuis sloeg het één uur en Fee zat tegen de muur van de speelplaats van de broeders. “Verdorie,” zegt hij in zijn eigen, “nu heb ik hier zitten slapen... maar wat ik allemaal gedroomd heb... ik zou wel willen dat het waar was.” Hij grabbelde overeind en instinctmatig greep hij naar de bovenkant van zijn rug: zijne ‘kroef’ was inderdaad weg. “Ofwel slaap ik nog,” dacht hij.

Zo! De volgende dag vóór dag en dauw liep Fee in zijn hofke van een paar voorschoten groet te zingen en te fluiten dat horen en zien verging.

Kwaad gemutst stak Toon zijn kop aan het venster uit en riep: “Wat zotte kuren zijn dat nu, van zo vroeg te lawaaïen?!” “Och Toon, verblijdt u met mij; ik ben mijne ‘kroef’ kwijt.” “Uwe ‘kroef’ kwijt, hoe kan dat?” “Zal ik u allemaal vertellen, maar daarvoor moet ge toch naar onder komen, want zo gaat dat niet.” Toon’s kwade bui ging wel over als hij zijn buurman zag en hoorde maar dan werd hij heel erg jaloers. Fee daarentegen vertelde heel vrolijk over zijn nachtelijk avontuur. Vanaf dat moment dacht Toon alleen nog maar om ook zo’n heksensabbath mee te maken.

Een half jaar later, op ’n vrijdag de dertiende van de maand, speelde Toon de kermis te Hoepertingen. Zijn spel was van het beste niet; sinds het avontuur van Fee was Toon toch zó verstrooid.

In het huiswaarts komen overviel hem plots een loomheid in de benen. “Te veel gedronken,” dacht Toon. “Ik zal me hier even tegen de muur van het Stenen-huis zetten, 't zal wel overgaan...” Op dat moment sloeg het op het stadhuis twaalf uren. Opeens voelde hij zich opgepakt en neergezet in een in een grote zaal waar het feest was. “Ha,” zei Toon bij zichzelf,

“nu gaat het gebeuren, er zijn hier alleen maar vrouwen, dus dit is de fameuze heksensabbath!” En reeds kwam een dame op hem toe in een prachtig balkkleed met de vraag: “Speelman, zoudt ge zo goed willen zijn voor ons te spelen vanavond? We zullen u goed belonen.”

“Ja, ja vrouw, ik zal spelen op mijn schoonste, zowaar ik Toon heet,” stoepte hij. Maar zijn viool kraste erbarmelijk, erger nog dan in Hoepertingen. In plaats van leuke danswijsjes waagde hij zich aan werken van grote componisten.. waar hij echter niet veel van kende. Maar toch dansten de heksen en hadden blijkbaar veel plezier. En als Toon d’een of andere heks ‘in de mot’ hield, en deze hem kwam vragen: “zeg, speelman, kent ge mij?”, dan antwoordde Toon heel fier: “Ja, ja, gij zijt Trees van Gothem, maar zo chic heb ik u nog nooit gezien!” “Zijn hier nog anderen die ge kent?” werd hem gevraagd. “Als ik me niet vergis zijn Beth van den Aâberg, Lewis van Niel en dat oud wijf uit Bedeu ook hier...” ’t Was natuurlijk heel dom van Toon om dat allemaal te zeggen, maar hij ging nu eenmaal groot op zijn kennis.

“Aan tafel, allemaal aan tafel,” werd er plots geroepen. Onze speelman legde zijn viool neer en haastte zich om gauw aan dat lekker eten te zijn. Maar hé, Fee had hem toch wat wijsgemaakt. Was dat het lekkere eten waar die het over had? Bah! ’t Een was te zuur, ’t ander te zout, en drank was verschaald... Fee had hem iets op de mouw gespeld! Nochtans de heksen zaten heerlijk te smullen. En toen het met eten afgelopen was kwam weer het hoofd van de groep en zei met een buiging: “Speelman, ge hebt ons het plezier gedaan voor ons te willen spelen, nu gaan we u belonen, zoals ge ’t

verdient.” “Ja, ja da’s goed, heel goed, doe dat maar.” Nu komt het grote moment,” dacht Toon, “hop, en ik ben die stomme kroef kwijt!” Hij was zó met deze gedachte bezig dat hij de twee heksen niet merkten die naderbij kwamen, met op een schotel de ‘kroef’ van Fee, voordat ze vlak bij hem stonden.

Toen nam een die ‘kroef’ van de schotel en plakte die bij Toon vanvóór op zijn borst. Verontwaardigd wilde hij reclameren... doch op ’t zelfde ogenblik was hij alleen en alles donker rondom hem. Op het stadhuis sloeg het één uur en Toon zat tegen de muur van het ‘Stenen-huis’.

“Verdorie,” zei hij in zijn eigen, “nu heb ik hier zitten slapen. En wat ik gedroomd heb, lieve hemel, ik zou niet willen dat het waar was.” Hij voelde op zijn rug, de ‘kroef’ was er nog; voelde toen op zijn borstkast en ... ook daar had hij ene ‘kroef! Toon vloekte zoals hij nog nooit te voren gevloekt had! Die gemene heksen!!

Teruggekomen in zijn huisje op de Klappoel, zoekt hij zijn schamele bezittingen bij elkaar en vertrok nog die dag uit Loon nog vóór de zon was opgegaan. Heel zijn verder leven heeft hij met die twee ‘kruuf’ moeten lopen, die van hemzelf op zijn rug en die van Fee op zijn buik, maar niemand in heel Loon heft hem zó te zien gekregen.

Fee daarentegen leefde nog heel lang in zijn huisje op de Klappoel en met zijn harmonika ging hij elk jaar spelen in Grootloon, en, in Hoepertingen nog erbij.

En toen kwam dat verkske me zijn lange snuit.. en het vertelselke was uit.

In het boek Limburgse volkskunde van de hand van de hand van Jules Frère – verschenen in 1936 – vond ik het volgende verhaal.

Spooksage van Boone-Pee

Een Tongerse sage

’t Is meer dan tweehonderd jaar gelden. Op het grondgebied van de gemeente Berg, langs de steenweg van Tongeren naar Maastricht, op de plaats nu nog ‘Galleberg’ geheten, stond de galg. Hieraan werden de misdadigers opgehangen.

Rond de hoogte, thans met bomen beplant en waar men nog overblijfsels ziet van een oude

vesting, met een groot plein in het midden, lagen in die tijd uitgestrekte graanvelden. Het koren was rijp. Op zekeren dag waren zichters (graan werd afgedaan met de zicht) en binders van ’s morgens vroeg aan het werk en toen hen ’s middags het eten werd gebracht, gingen allen in een kring zitten om hun boontjes met spek naar binnen te spelen.

Een vrolijke snaak wilde eerst een grap uithalen. Aan de galg bengelde het lijk van Peter Teunissen, een beruchte rover uit Vrijhern, bijgenaamd 'Boone-Pee'. Hij droeg die bijnaam omdat hij binst zijn leven een grote liefhebber van bonen geweest was. De kleren hingen in flarden aan zijn lijf en de raven aasden op zijn bonen-vlees.

"Hé daar, Boone-Pee," riep onze grapjas, "g'hebt altijd zo graag bonen gegeten, hier zijn nu bonen, ge krijgt ze; kom maar af!"

De anderen lachten, maar werden spoedig zo bleek als de dood, want Boone-Pee, gevolgd door de spotter, stond reeds aan de voet van de galg, de strop fladderde in de wind en de dode kwam op hen af...

Puur van schrik waren de boeren en boerinnen meer dood dan levend, alleen de spotter was nog bij zijn verstand en zag wat er verder gebeurde.

Boone-Pee stapte tot bij de bonenpot, nam een vork en at de schotel leeg!

Dan krijste hij de spotzieke zichter toe: "Gij hebt mij thans op bonen verzocht, welnu ik nodig u deze nacht, tussen twaalf en één, onder mijn galg." Op die woorden viel ook de jeugdige spotter in zwijm. Toen allen weer bijkwamen hing Boone-Pee weer op zijn plaats tussen hemel en aarde.

't Was gedaan met aan de oogst werken die dag, en de jonge man ging op zoek naar goede raad.

De pastoor van de parochie kon er kop noch staart aan krijgen. Vermits allen onder eed verklaarden dat de zaak waarlijk zo gebeurd was als hun kameraad vertelde, zond hij ze naar Tongeren waar een heilige pater woonde.

Na diepe overpeinzing, sprak deze tot de man: "Ge hebt met een dode gespot en het kwaad kan u overal treffen deze nacht, of ge gaat of niet... Maar kijk wat ge doen moet: ge zult het jongste kind uit uw familie in de armen houden onder

de galg, daar heeft het kwaad geen 'pak' op en dan hebt gij een kans."

De beiaard van de stadstoren had reeds kwart voor middernacht gespeeld, toen een bende boeren uit 's Heren-Elderen met gaffels en rieten gewapend de galg naderden. In 't midden van de groep zwijmelde de felle held van die dag met een slapend kindje in de armen. Bij de galg gekomen wachtten ze een poos.

't Sloeg twaalf uur.

"Twaalf met God" (*1) zei deze die het kindje droeg en ging met zijn kostbare last onder de galg staan. Achter zijn hoofd bengelde het lijk van Boone-Pee.

On hun makker moed te geven bleven de boeren op enige afstand bij de galg staan.

Kwart na twaalf speelde de beiaard, ... half één... kwart voor één...!

't Koud zweed brak de spotter lang alle kanten uit, hij wilde bidden, maar zijn tanden klapperden zodanig van schrik, dat hij geen woord kon uitbrengen.

Eindelijk – daar speelde de beiaard één uur! "Goddank," zuchtte de man onder de galg. "Zeg: Een met God!" grijnsde een stem boven hem en meteen kreeg hij een hevige vuistslag, zodat hij gillend voorover viel. De boeren stormden vooruit om hun kameraad op te helpen. Zij hadden er wel bijgestaan, maar niets gehoord, noch gezien.

Het kindje was door de slag wakker geworden, maar de man lag van 'zijne sus'.

Al sukkelend werd hij naar huis gebracht. Zijn haar was in die één uur tijds spierwit geworden. Maandenlang bleef hij ziek te bed. Hij kon het huis niet meer verlaten, dan om er als een lijk te worden uitgedragen.

(*1) "Elf met god, twaalf met God," was het woord dat de dorpelingen plachten te zeggen als 's nachts de klok elf of twaalf uren sloeg.

Een vertelling die zowel door Djang (onze pa) en Trinneke (os ma) werd verteld. Dus is het zeker een échte.

Vertelling van de rode koe

Er waren eens twee jonge schavuiten, die ene was 'ne Sjarel, de ander ene Kadée; en dezen waren gewoonlijk samen en staken van allerlei

kattenkwaad uit. Zij hadden geld vandoen om op zwier te gaan... maar de centen waren in die tijd heel raar. Zelfs met veel en hard werken

verdiende men niet veel; soms niet eens “het zout op zijn brood” zoals het in de volksmond luidde.

Nu was er ook een bijgelovig boerke, Suske van kromme Jan, die een klein hoeveke had met ’n paar biggenzeugen, twee koeien en een os om te labeuren. Spijtig voor ons boerke moest hij zijn rood koeke verkopen. In alle vroegste trok hij hiermee te voet naar Tongeren naar de veemarkt, die toen als voornaamste gold uit heel de omtrek.

Sjarel en Kadee zagen de man opstappen, de achter zich trekkend met een zeel. Zijn kenden Suske niet en dus zou dezen hen ook wel niet kennen. Dat gingen ze uitbuiten. Zo voorzichtig mogelijk maakten ze de koor die om de horens was los en ... de rosse Sjarel deed dit om zijn eigen nek; zo volgde hij Suske van kromme Jan. Kadee was intussen met de rode koe langs een binnenwegel, aan de haal. Hij trok er regelrecht mee naar de koemarkt. ’t Was wel geriskeerd wat hij deed, maar ’t koeke moest geld opbrengen...

Op zeker moment hoorde de boer iemand achter zich hoesten, hij keek om en zag tot zijn verbijstering dat hij in plaats van zijn koe, een jong man achter zich meezeulde.

“Hoe is zoiets in Godsnaam mogelijk!” zegde Suske.

“Wel pachter,” antwoordde de jonge type, “zo ben ik nu eenmaal in de wieg gelegd... de heks bij ons in de geburen heeft daar schuld aan; als ik te veel genever drink, verander ik voor ’n

héle tijd in een koe. Toen ge mij vanmorgen uit de stal bracht was mijn tijd bijna om.”

Suske kon zijn ogen en oren niet geloven; dat er zulke dingen mogelijk waren, en meer nog dat hij juist zoiets moest aan de hand hebben. De man deed hem het zeel van de hals, gaf hem de vermaning geen genever of andere sterke drank meer te gebruiken en liet hem gaan. Tot hiertoe was de list goed gelukt.

Vermits ons boerke toch niet ver meer was zou hij toch maar doorgaan tot op de koemarkt om naar de beesten te kijken en te horen hoe de prijzen waren... Hij had ter plaatse al een hele tijd rondgekuierd als hij aan de lijn (alle koeien waren in een rij vastgebonden) zijn rood koeke zag staan. Nu was ’t kwestie of Kadee zijn slag kon thuishalen. Als Suske zei “dit is mijn rooi koe,” en er misschien de police of gendarm bijhaalde, dan moest Kadee zijn plan kunnen trekken of... de benen nemen. Hij zag het keuterboerke recht in zijn richting komen. Deze nam de koe bij de horens en zegde zo hard als hij kon in de koe haar oor: “Wel, wel rosse, hebt ge toch de genever niet kunnen laten! ’t Is jammer voor u, maar ik ga u toch niet terug kopen; ge moet maar op een andere boer of op de slachter wachten.”

Oef Kadee had het getroffen; ’t viel goed voor hem uit. Zo spoedig mogelijk verkocht hij het beest en zocht zijn kameraard op. Nu hadden ze weer geld op zak en konden weer een tijdje voortz zonder te werken.

De tijd van toen

De ware historie van Nooi van de Bolleberg

't Is lang geleden dat Nooi op de Bolleberg leefde. 't Was in de tijd namelijk dat Loon bij Luik hoorde: ook voor rechtszaken. Grootloon, dat toen Niel-Sint-Servaas genoemd werd, was afhankelijk van Tongeren-Maastricht. Hun gerechtshoven hadden, de ene bij de andere, niets in de pap te brokken. Nooi was hiervan op de hoogte en hij had zijn hut zó gebouwd dat, als er gevaar voor hem dreigde, hij met enkele stappen ofwel op 't Loons ofwel op Grootloons grondgebied kon zijn.

Nooi was een struikrover en de schrik van heel de omgeving. Wie langs de oude heirbaan trok die van Nerem, over de Bolleberg en langs Grootloon, Bommershoven en zo verder liep; kwam in de naaste omgeving waar Nooi verblijf hield. Hij leefde daar trouwens niet alleen: hij hield er twee vervaarlijke honden op na. Hij ging op jacht in de bossen (die er toen nog waren) en op strooptocht en wist zijn waar aan de man te brengen. Maat was niet 's mans ergste kwaad. De meeste reizigers die over de heirbaan trokken werden uitgeplunderd. Geen ruiter was veilig voor hem, zij werden zo lang met een riek of mesthaak bewerkt dat ze van hun paard vielen. De honden waren hierbij ook present en dezen zorgden dat het paard niet ervan door kon gaan. Dan werd het slachtoffer beroofd van geld en van alles wat waarde had. Ook het paard werd buitgemaakt en later verkocht. Zo had hij reeds zeven mannen overvallen en voor dood laten liggen.

Natuurlijk dat de schout er al dikwijls op uitgetrokken was om die aartsdeugniet aan te houden. Maar kwam men daarvoor vanuit Loon, dan was hij 'ne wip op 't Grootloons

grondgebied, kwamen ze van Tongeren, dan spoedde hij zich naar de plaats waar hij thuis hoorde: op 't Loons. Wat meer was, kwam schout of baljuw hem te na, dan floot de rekel op zijn honden, die dadelijk kwamen opdagen en de man van de wet naar de keel sprongen.

Ge zult zeggen: wat een gekke situatie. Dat was het inderdaad. Nooi had vrij spel en niemand gelukte het om hem in hechtenis te nemen...

Tot... Op Zekere dag was de schout van Loon alleen op jacht op de Bolleberg. Hij bemerkte Nooi die zowat een kwartier van zijn woonst vandaan was op 't Loons gebied en... zonder zijn honden. Deze kans lag schoon voor de schout! Naderkomend riep hij hem schalks toe: "Nooi, hebt ge mij genen haas gezien?" "Neen," antwoordde deze onbezorgd. "Dan zult gij hem zijn!" zei de man van de wet en richtte zijn wapen op hem. "Voor mij uit! En o wee als ge om uw honden durft te fluiten."

Dit keer kon de deugniet niet meer ontsnappen en werd tot de volgende dag onder 't stadhuis in de amigo opgesloten.

De volgende morgen waren de mensen in Loon niet weinig verbaasd twee grote honden te zien met vervaarlijke koppen en blikkerende tanden, vóór de deur van de amigo. In de nacht waren zijn op tocht gegaan en bewaakten nu de deur waarlangs hun baas weer naar buiten zou komen.

Vooraleer men de boosdoener vóór 't gerecht kon brengen moesten eerst de twee honden afgemaakt worden.

Gebruik van de 'Duivengaten'

't Gerecht in was in die tijd niet mals.

Voor dieverij, als het niet te erg was, werd men veroordeeld tot de schandpaal. Al naar gelang werd men één of twee dagen, op 'n kleine verhevenheid, 'n steen bob, aan 'n paal gebonden in weer en wind, zon of regen.

Werd iemand aangehouden en beticht van roof, oplichterij, bedrog, moordpoging of moord, of enig ander groot misdrijf, werd hij opgesloten en verhoord. Bekende hij niet, dan liet men een "scherprichter" komen, en werd hij gesteld "in scherp examen". Een van de middelen die dan gebruikt werden was (in Loon) de nog op 't

Stadhuis bewaarde pijnbank, die ook de duivengaten genoemd wordt. Ik heb ze nooit gezien, maar 't is een houten stel waarin een dubbele rij gaten voorzien zijn, telkens twee voor de polsen en twee voor de benen. Beschuldigde die men daar in vastzette hing compleet vast, enkel met die vier steunpunten, en dit tot hij of zij bekende. Té lang hebben we de menig gehad dat de duivengaten dienden als 'straftuig' zoals de schandpaal, doch het was een marteltuig dat werd aangewend om de schuldige te doen bekennen.

Te Tongeren had de scherprichter het volgende tot zijn beschikking. Een ladder waaraan een katrol was bevestigd om de betichte bij de armen achterwaarts op te hijsen terwijl er een 50 pond gewicht was vastgemaakt aan de voeten. De op deze wijze gefolterde kreeg ook nog een doek voor de ogen gebonden.

Vierentwintig uren later volgde dan de "ratificatie" – dit wil zeggen dan moest hij zijn schuldbekentenis herhalen, zonder het straftuig. Dan zegden de meesten natuurlijk veel minder dan terwijl ze de 'torture' ondergingen.

De uitspraken waren allen even gruwelijk en onmenselijk. Kijk maar: zal aan 't stadsperoen worden onthoofd – of: wordt gehangen tussen de hemel en aarde – of: wordt eerst geradbraakt en daarna onthoofd – of: veroordeeld om opgehangen en verbrand te worden.

Schandpaal en galg waren bedoeld én om de schuldige te bestraffen en als voorbeeld voor de gewone man, opdat men zich voor ongerechtigheden in acht zou nemen.